

مقاله

آیین تدوین کتابشناسی

محمد اسفندیاری

یکم: پدیدآورنده کتاب

۱. در آغاز نام خانوادگی (شهرت) پدیدآورنده و سپس نام شخصی (کوچک) او آورده و با ویرگول از یکدیگر جدا شود. مثلاً:
حکیمی، محمدرضا....

۲. در برخی از موارد تشخیص نام خانوادگی و نام شخصی پدیدآورنده مشکل است و باید در جداساختن آنها دقت کرد؛ مثلاً اگر در کتابی نام پدیدآورنده «احمدعلی بابائی» درج شده باشد، باید بررسی کرد که نام خانوادگی وی «علی بابائی» و نام شخصی او «احمد» است، یا اینکه نام خانوادگی وی «بابائی» و نام شخصی او «احمدعلی» است. همچنین اگر در کتابی نام پدیدآورنده «مونتگمری وات» درج شده باشد، باید بررسی کرد که نام خانوادگی وی «وات» و نام شخصی او «مونتگمری» است، یا اینکه «مونتگمری وات» نام خانوادگی اوست و نام شخصی او چیز دیگری است. کوتاه سخن اینکه در برخی از نامهایی که مشتمل بر سه جزء یا بیشتر است، جداساختن نام خانوادگی از نام شخصی باید با مطالعه و بررسی باشد. برخی گفته اند که «می توان بر اساس یک قاعده کلی آخرین جزء از نام را نام خانوادگی دانست»، اما همواره چنین نیست و در موارد متعددی، مانند دو مثال فوق، دو جزء آخر نام، نام خانوادگی است.

۳. در صورتی که کتابی دو یا سه پدیدآورنده داشته باشد، در آغاز نام اولین پدیدآورنده - چنانکه در صفحه عنوان کتاب آمده و لاغیر - و سپس نام پدیدآورنده دوم و سوم آورده شود. نام اوکین پدیدآورنده به صورت فوق باید آورده شود؛ یعنی نخست نام خانوادگی و سپس نام شخصی او. اما نام دومین و سومین

تهیه کتابشناسی کاری است سهل ممتنع: بسیار ساده است، چنانکه امروزه می نگریم که تهیه کتابشناسی ساده پنداشته می شود و بسادگی تهیه می شود؛ بسیار مشکل است، چنانکه خواهیم دید که تهیه کتابشناسی باریک بینی و سعه اطلاعات می خواهد. فاش باید گفت که شمار زیادی از کتابشناسیها، کاستیها و نادرستیهای زیادی دارد و دیمی کاری و پریشان نگاری و پسندهای شخصی بر آنها سایه افکنده است. در نتیجه کسانی که به این کتابشناسیها مراجعه می کنند، سردرگم می شوند و با صرف بیشترین وقت، کمترین بهره را می برند و گاه اطلاعاتی که می خواهند به دست نمی آورند و گاه اطلاعاتی غلط فراچنگ می آورند. این راسبب آن است که چگونگی تدوین کتابشناسی بتفصیل گفته نشده و بر چم و خمها و جزئیات آن انگشت تحقیق گذاشته نشده است. در مقاله حاضر بدین مهم، اهتمام شده است؛ یعنی اینکه در یک کتابشناسی چه اطلاعاتی باید آورده شود (داده های کتابشناسی) و این اطلاعات چگونه ارائه شود (تنظیم داده ها).

*

هر کتابشناسی موظف است پنج مجموعه اطلاعات از هر کتاب، به ترتیب ذیل، ارائه کند:

۱. پدیدآورنده کتاب؛
  ۲. عنوان کتاب؛
  ۳. کمک پدیدآورنده؛
  ۴. مشخصات نشر؛
  ۵. مشخصات کتاب.
- در پی بتفصیل بدین مسائل می پردازیم. اللهم یسر ولا تعسر.

پدیدآورنده باید برعکس فوق باشد؛ یعنی نخست نام شخصی آنها و سپس نام خانوادگیشان آورده شود. مثلاً:

حکیمی، محمدرضا و محمد حکیمی و علی حکیمی. الحیاة...
۴. در صورتی که کتابی بیش از سه پدیدآورنده داشته باشد، در آغاز نام اوکین پدیدآورنده - چنانکه در فوق گفته شد - آورده و سپس «و دیگران» نوشته شود. مثلاً:

بوش، ریچارد و دیگران. جهان مذهبی: ادیان در جوامع امروز...
۵. نام پدیدآورنده باید همان گونه که در کتاب آمده است، آورده شود. حتی اگر نام پدیدآورنده ای غلط درج شده باشد، تصرف در آن جایز نیست. مثلاً اگر نام پدیدآورنده ای «شکر الهی» درج شده باشد، باید به همین صورت نوشته شود و نه «شکر الهی». همچنین «کسمائی» نباید «کسمایی» و «حق دوست» نباید «حق دوست» و «مطهری» نباید «مطهری» شود. عکس اینها هم صادق است. البته اگر یقین شود که در چاپ نام پدیدآورنده ای غلط فاحش رخ داده است، باید نخست همان را نوشت و سپس صورت درستش را در داخل قلاب آورد.

۶. در صورتی که نام پدیدآورنده در صفحه عنوان کتاب غلط ضبط شده و یا املاي آن غلط باشد، ولی در جای دیگر (روی جلد و یا صفحه حقوق و یا عطف کتاب) صورت درست آن آمده باشد، همان صورت درست باید آورده شود.

۷. ملاک ضبط نام پدیدآورنده، صفحه عنوان کتاب است. به دیگر بیان کتابشناس باید نام پدیدآورنده را بر اساس آنچه در صفحه عنوان کتاب آمده است، یادداشت کند. البته اگر نام پدیدآورنده چندجزئی باشد و در صفحه عنوان همه اجزای آن نیامده باشد، ولی در جای دیگر کتاب (روی جلد و یا صفحه حقوق و یا عطف کتاب) صورت کامل آن آمده باشد، همان صورت کامل باید آورده شود.

در کتابهای چاپ سنگی، ملاک ضبط نام پدیدآورنده آن صفحه از کتاب است که نام صحیح و کامل پدیدآورنده در آن درج شده باشد.

۸. از آوردن القاب دانشگاهی (دکتر، مهندس و...)، القاب حوزوی (حجت الاسلام، آیت الله و...)، القاب علمی (استاد، دانشمند و...) و هر لقب دیگر (مولانا، حاجی و...) پرهیز شود. تنها القابی آورده شود که نویسنده آن را همراه نامش نوشته و جزء نامش شده باشد. مانند لقب «سید» و «میر» که معمولاً دارندگان این لقب آن را همراه نامشان می نویسند. البته اگر نویسنده ای، سید باشد و این لقب را همراه نامش نیآورد، از آوردن آن باید پرهیز شود.

۹. در صورتی که یقین شود نام پدیدآورنده مستعار است و او به فاش شدن آن رضایت دارد، به مستعار بودن نام تصریح شود. بدین صورت که پس از ذکر نام او، در داخل قلاب نوشته شود

«مستعار». «م» و «مست» هم می توان نوشت. (در صورتی که تنها نام شخصی یا نام خانوادگی پدیدآورنده مستعار باشد، در مقابل همان نام نوشته شود «مستعار». اما در صورتی که هر دو نام مستعار باشد، در مقابل هر دو نوشته شود «مستعار». مثلاً:

میانداوی [مستعار]، ی...
تاجر [مستعار]، هادی [مستعار]...

۱۰. اگر پدیدآورنده ای از نام مستعار استفاده کرده باشد، صورت تشخیص قطعی نام اصلی او و رضایتش از فاش شدن آن، به نام اصلیش تصریح شود. بدین صورت که پس از ذکر نام مستعار او، در داخل قلاب نام اصلیش آورده شود. مثلاً:

سربداری [شریعی]، علی...
۱۱. اگر نام مستعار پدیدآورنده ای جانشین نام اصلیش شده باشد، یعنی وی تنها به نام مستعارش شناخته شده باشد، از ذکر «مستعار» یا تصریح به نام اصلی او پرهیز شود؛ مگر اینکه فایده ای بر آن مترتب باشد. مثلاً، چنانکه می دانیم، «شریعی» و «لنین» نامهای مستعار دو نفر است و این دو نام، جانشین نام اصلی آنها (مزینانی و اولیانف) شده است. در این موارد لازم نیست که به مستعار بودن نام آنها و یا آوردن نام اصلیشان تصریح شود. بنابراین

درست نیست: شریعی [مستعار]، علی...
درست نیست: شریعی [مزینانی]، علی...
درست است: شریعی، علی...
۱۲. در صورتی که پدیدآورنده ای حرف اول نامش را ذکر کرده باشد، نامش در داخل قلاب گذاشته شود. مثلاً:

صاد [صفائی]، عین [علی]...
آریان پور، [امیر] [حسین]...

۱۳. گاه برخی از پدیدآورندگان حرف اول نام شخصی و نام خانوادگیشان را می نویسند و پس از آن، نام مستعار یا تخلصشان را می آورند. مثلاً: ه. ا. سایه، که «ه»، حرف اول نام شخصی شاعر (هوشنگ) و «ا»، حرف اول نام خانوادگی او (آبتهاج) و «سایه» نیز تخلصش است. مثال دیگر: ح. ا. مهران، که «ح»، حرف اول نام شخصی پدیدآورنده (حسین) و «ا»، حرف اول نام خانوادگی او (ابوتریبیان) و «مهران» نیز نام مستعارش است. در این موارد، نخست نام مستعار یا تخلص پدیدآورنده باید آورده شود و سپس حرف اول نام شخصی و نام خانوادگی او و آنگاه نام او باید آورده و در داخل قلاب گذاشته شود. مثلاً:

سایه، ه [هوشنگ] [آبتهاج]...
چنانکه می نگریم، در این موارد، نام خانوادگی پدیدآورنده در ردیف نام شخصی او آورده می شود و چاره ای هم نیست؛ ورته

این تدوین کتابشناسی

دست یافت .

۱۹ . در گذشته بسیاری از پدیدآورندگان نام خانوادگی نداشتند و به نام پدر از همنامان خود جدا می شدند . اگر پدیدآورنده ای در شمار این گروه باشد ، به همان صورتی که در گذشته نامها را می نوشتند ، نام او آورده شود . مثلاً :

مظهرالدین محمد قاری بن علی . انیس المنجمین ...
در این موارد از نام پدر یا پدران پدیدآورنده ، نام خانوادگی درست نمی شود . بنابراین نامهایی مانند ابن شهر آشوب ، ابن ادریس ، ابن عباس ، ابن زهره و مانند آنها - که به همین صورت متداول است - استثناست .

۲۰ . در گذشته برای جدا کردن پدیدآورندگان از یکدیگر ، پس از ذکر نامشان ، نام پدر و گاه نام چند تن از اجدادشان را می آوردند . از این رو برخی از نامها بسیار طولانی می شد . در این موارد می توان نامها را کوتاه کرد ؛ به شرط اینکه موجب اشتباه نشود . مثلاً عنصر المعانی کیکاووس بن اسکندر بن قابوس بن وشمگیر بن زیار را می توان چنین کوتاه کرد : عنصر المعانی کیکاووس بن اسکندر .

۲۱ . در کتابشناسیهای فارسی ، الف و لام (ال) در آغاز نامها ، هر چند در صفحه عنوان کتاب آمده باشد ، آورده نمی شود . بنابراین درست است : **قرضاوی ، یوسف** . درست نیست : **القرضاوی ، یوسف** .

۲۲ . در صورتی که پدیدآورنده کتاب ، سازمان یا مؤسسه ای باشد ، نام آن به عنوان پدیدآورنده آورده شود . مثلاً :
دفتر همکاری حوزه و دانشگاه . در آمدی بر جامعه شناسی اسلامی .
در صورتی که بخشی از یک سازمان پدیدآورنده کتاب باشد ، نام آن بخش مقدم بر نام آن سازمان به عنوان پدیدآورنده آورده شود . بنابراین

درست است : **دفتر تحقیقات و برنامه ریزی درسی وزارت آموزش و پرورش . آشنایی با منابع و متون اسلامی ...**
درست نیست : **وزارت آموزش و پرورش ، دفتر تحقیقات و برنامه ریزی درسی . آشنایی با منابع و متون اسلامی ...**
این در حالی است که معمولاً در صفحه عنوان کتاب ، نام سازمان مقدم بر نام آن بخش آورده می شود . مثلاً در نمونه فوق ، نام وزارتخانه (آموزش و پرورش) بر نام بخش آن (دفتر تحقیقات و برنامه ریزی درسی) مقدم شده است .

۲۳ . در صورتی که پدیدآورنده کتاب ، گردآورنده باشد و یا کتاب زیر نظر او پدید آمده باشد و یا اینکه هر نقش دیگری ، بجز تألیف کتاب ، داشته باشد ، پس از ذکر نام او به نقشش در داخل پراکنش اشاره شود . مثلاً :
موسوی بجنوردی ، کاظم (زیر نظر) . دائرة المعارف بزرگ اسلامی ...
دوانی ، علی (تهیه و تنظیم و مقدمه و ترجمه) . هزاره شیخ طوسی ...

باید به یکی از دو صورت زیر عمل کرد :

سایه [بتهاج] ، هـ [هوشنگ] [البتهاج] ...

سایه [بتهاج] ، هـ [هوشنگ] ...

۱۴ . در صورتی که پدیدآورنده ، شاعر باشد و فقط تخلص را ذکر کرده باشد ، نامش در داخل قلاب گذاشته شود . مثلاً :

امید [اخوان ثالث] ، م [مهدی] ...

۱۵ . اگر کتابی فاقد نام پدیدآورنده باشد ، در صورت دانستن نام پدیدآورنده و رضایت او از فاش شدن نامش ، به آن تصریح شود . بدین صورت که نخست نام خانوادگی وی و سپس نام شخصیش آورده و در داخل قلاب گذاشته شود . مثلاً :

[سروش ، عبدالکریم] . حالا وقت انتخاب است ...

۱۶ . اگر تنها نام خانوادگی پدیدآورنده ای در کتاب ذکر شده باشد ، نام شخصی او در قلاب گذاشته شود . عکس این هم - که بندرت رخ می دهد - صادق است . گاه برخی از ناشران همراه نام خانوادگی پدیدآورنده القاب او را ذکر و از آوردن نام شخصیش غفلت می کنند . شماری از کتابهای مرحوم مرتضی مطهری با نام «استاد شهید مطهری» چاپ شده و نام شخصی او (مرتضی) آورده نشده است . در این موارد نام وی در قلاب گذاشته می شود تا دانسته شود که در کتاب به آن تصریح نشده است .

۱۷ . اگر کتابی فاقد نام پدیدآورنده باشد و با جستجو نیز نام او دانسته نشود ، و یا پدیدآورنده آن ناشناخته باشد ، عنوان کتاب در آغاز آورده شود . مثلاً :

تاریخ سیستان ...

۱۸ . در صورتی که نام پدیدآورنده جزء عنوان کتاب باشد ، نام او به عنوان پدیدآورنده هم آورده شود . برخی در این گونه موارد به سبب اینکه نام پدیدآورنده در عنوان کتاب آمده ، از آوردن نام وی خودداری می کنند و آن را تکرار می دانند . حال آنکه از رهگذر نام پدیدآورنده می توان به کتاب مورد نظر دست یافت و از این رو باید آورده شود . بنابراین

درست است : **عمید ، حسن . فرهنگ عمید ...**

درست نیست : **فرهنگ عمید ...**

درست است : **مصدق ، محمد . خاطرات و تألمات دکتر محمد**

مصدق ...

درست نیست : **خاطرات و تألمات دکتر محمد مصدق ...**

البته هنگامی که کتابشناسی فهرست راهنما داشته باشد ، می توان نام پدیدآورنده را نیارود و به عنوان کتاب - که نام پدیدآورنده در آن هست - بسته کرد . زیرا از طریق فهرست راهنما می توان نام پدیدآورنده را یافت و از رهگذر آن به کتاب مورد نظر

۳. عنوان کتاب باید همان گونه که در صفحه عنوان آمده است، ضبط شود. تصرف در آن، حتی تصرف در رسم الخط، جایز نیست. فقط تصرف در سجاوندی عنوان، آن هم در صورتی که اشتباه باشد، جایز است. مثلاً اگر عنوان کتابی «بزم آورد» باشد، باید آن را به همین صورت نوشت و نه «بزم آورد» (که املائی اخیر درست است). همچنین اگر عنوان کتابی «بازگشت بقرآن» باشد، باید آن را به همین صورت نوشت و نه «بازگشت به قرآن» (که املائی اخیر درست است). و نیز اگر عنوان کتابی «ایران، ابرقدرت قرن ۲۱؟» باشد، باید آن را به همین صورت نوشت و نه «ایران ابرقدرت قرن» یا «ایران، ابرقدرت قرن ۱» البته اگر یقین شود که در چاپ عنوان کتابی غلط فاحش رخ داده است، باید نخست همان را نوشت و سپس صورت درستش را در داخل قلاب آورد.

۴. کوتاه کردن عنوان کتابها، حتی اگر بسیار طولانی باشد، جایز نیست و صدر و ذیل آن را نمی توان حذف کرد. آوردن عنوان فرعی و عنوان برابر نیز لازم است. به هر حال عنوان کتابها، چنانکه در صفحه عنوان آمده است، باید آورده شود. بنابراین

درست است: زرین کوب، عبدالحسین. نقش بر آب، به همراه جستجوئی چند در باب شعر حافظ، گلشن راز، گذشته نثر فارسی، ادبیات تطبیقی، با اندیشه ها، گفت و شنودها و خاطره ها ...
درست نیست: زرین کوب، عبدالحسین. نقش بر آب ...
درست است: خرماشاهی، بهاءالدین، سیربسی سلوک: مباحثی در زمینه دین، فلسفه، زبان، نقد و نشر ...
درست نیست: خرماشاهی، بهاءالدین. سیربسی سلوک ...
درست است: سمیعی، کیوان، تحقیقات ادبی، یا سخنانی پیرامون شعر و شاعری ...
درست نیست: سمیعی، کیوان. تحقیقات ادبی ...

۵. پس از عنوان برخی از کتابها عبارتی به چشم می خورد که در واقع عنوان کتاب قلمداد نمی شود و جنبه تبلیغی دارد. از آوردن این عبارتها باید خودداری شود. بنابراین

درست نیست: والچینسکی، دیوید و دیگران (گردآورنده). دانستیهای مردمی: نامها و نکته ها، مجموعه فهرستهای عجیب و غریب، ظریف و لطیف، علمی و فنی، فرهنگی و سیاسی، و ...
درست است: والچینسکی، دیوید و دیگران (گردآورنده). دانستیهای مردمی: نامها و نکته ها ...
درست نیست: سلیم بن قیس هلالی. کتاب سلیم بن قیس الهلالی، کتاب حدیثی تاریخی معتبر اوّل مصنف و وصل الینامن القرن الاول ...

درست است: سلیم بن قیس هلالی. کتاب سلیم بن قیس الهلالی ...
۶. برخی از کتابهای چندجلدی، گذشته از عنوان اصلی، که

۲۴. در صورتی که در جایی از کتاب (صفحه عنوان، صفحه حقوق و ...) گفته شده باشد که کتاب منسوب به پدیدآورنده است، پس از ذکر نام او در داخل پرازنز نوشته شود «منسوب به». مثلاً:

طوسی، نصیرالدین (منسوب به). آداب المتعلمین ...
۲۵. اگر از یک پدیدآورنده، دو یا چند کتاب معرفی می شود، نخستین بار نام او آورده شود و در بار دوم و سوم و ... به دو شیوه می توان عمل کرد:

الف) نام پدیدآورنده را دوباره نوشت. توصیه می شود که در کتابشناسیهای توضیحی - که پس از ذکر مشخصات کتاب، محتوای آن گزارش می شود - به این شیوه عمل کرد.

ب) نام پدیدآورنده آورده نشود و به جای آن، «همان» یا «همو» نوشت یا خط ممتد (—) کشید. توصیه می شود که در کتابشناسیهای غیر توضیحی - که فقط مشخصات کتابها آورده می شود - به این شیوه عمل شود.

دوم: عنوان کتاب

۱. معمولاً عنوان کتاب در چند جای کتاب آورده می شود: عطف کتاب، روی جلد، صفحه عنوان کوتاه، صفحه عنوان، صفحه حقوق. ملاک ضبط عنوان کتاب، صفحه عنوان کتاب است. به دیگر بیان کتابشناس باید عنوان کتاب را بر اساس آنچه در صفحه عنوان کتاب آمده است، یادداشت کند.

در کتابهای چاپ سنگی، ملاک ضبط عنوان، آن صفحه از کتاب است که عنوان کامل و صحیح کتاب در آن درج شده باشد.

۲. اگر عنوان کتاب در صفحه عنوان به گونه ای آمده باشد و در جای دیگر کتاب (روی جلد، صفحه حقوق و ...) به گونه ای دیگر، عنوان در صفحه عنوان باید آورده شود. در این موارد بهتر است پس از ذکر کامل مشخصات کتاب، یک دایره سیاه (●) گذاشته شود و عنوان روی جلد نیز درج شود. مثلاً:

گروهی از نویسندگان. آزادی کتاب و اندیشه. تهران، انتشارات طوفان، [۱۳۵۷]. ۱۶۷ ص، رقعی.

● عنوان روی جلد: ۲۵ سال سانسور در ایران.

همچنین در صورتی که عنوان در صفحه عنوان با عنوان در جای دیگر کتاب (روی جلد، صفحه حقوق و ...) متفاوت باشد (یکی کاملتر باشد)، بهتر است به شیوه فوق عمل شود. مثلاً:

مطهری، مرتضی. بررسی اجمالی از نهضت‌های اسلامی در صدساله اخیر. تهران و قم، انتشارات صدرا، [۱۳۵۸]. ۱۰۹ ص، رقعی.
● عنوان روی جلد: نهضت‌های اسلامی در ...

مترجم و ویراستار و مصحح و ... است. ما این افراد را کمک پدیدآورنده می‌نامیم. گاه ممکن است کتابی یک کمک پدیدآورنده داشته باشد و گاه بیشتر. کمک پدیدآورندگان کتاب عبارتند از: مترجم، ویراستار، مصحح (کسی که نسخه خطی را تصحیح می‌کند)، گردآورنده (کسی که کتاب پدیدآورنده‌ای را گردمی آورد)، مقدمه‌نگار (کسی که بر کتابی، مقدمه یا پیشگفتار یا تقریظ می‌نویسد) و ... البته شماری از کتابها کمک پدیدآورنده ندارد. کتابهایی هم که کمک پدیدآورنده دارد، معمولاً دارای یک-دو و حداکثر سه کمک پدیدآورنده است. بعید است کتابی همه این کمک پدیدآورندگان را داشته باشد.

از میان کمک پدیدآورندگان، نام مصحح و گردآورنده و مقدمه‌نگار پیش از نام مترجم و نام ویراستار در پایان آورده شود. مثلاً:

عامری، ابوالحسن. الأعلام بمناقب الاسلام. تصحیح احمد عبدالحمید غراب. ترجمه احمد شریعتی و حسین منوچهری ....
بوازار، مارسل. اسلام و جهان امروز. مقدمه احمد مختار امبو.
ترجمه مسعود محمدی. ....

نعمه، عبدالله. فلاسفة شیعه. مقدمه محمدجواد مغنیه. ترجمه سید جعفر غضبان. ویراسته پرویز اتابکی. ....

بهرتر است در صورتی که مقدمه‌نگار به ترجمه کتابی مقدمه نوشته باشد، نام او پس از نام مترجم آورده شود. از این رهگذر می‌توان دانست که مقدمه به متن اصلی کتاب است یا ترجمه آن.

۲. در صورتی که یقین شود نام کمک پدیدآورنده مستعار است و او به فاش شدن آن رضایت دارد، به مستعار بودن نام تصریح شود. بدین صورت که پس از ذکر نام او، در داخل قلاب نوشته شود «مستعار». («م» و «مست» هم می‌توان نوشت.)

۳. اگر کمک پدیدآورنده‌ای از نام مستعار استفاده کرده باشد، در صورت تشخیص قطعی نام اصلی او و رضایتش از فاش شدن آن، به نام اصلیش تصریح شود. بدین صورت که پس از ذکر نام مستعار او، در داخل قلاب نام اصلیش آورده شود. مثلاً:

روبین، باری. جنگ قدرتها در ایران. ترجمه محمود مشرفی

[طلوعی]....

۴. آنچه در باره پدیدآورنده گفته شده و در باره کمک پدیدآورنده کار برد داشته باشد، صادق است.

چهارم: مشخصات نشر

۱. چهارمین مجموعه‌ای که در کتابشناسی باید معرفی شود، مشخصات نشر کتاب است. مشخصات نشر یک کتاب عبارت است از: نوبت چاپ، نوبت ویرایش، محل نشر، ناشر، تاریخ نشر.

در واقع عنوان مشترک همه جلد‌های کتاب است، هر یک از جلد‌های آن نیز یک عنوان فرعی دارد. مثلاً کتاب تاریخ فلسفه از فردریک کاپلستون، عنوان اصلیش - که عنوان مشترک همه جلد‌های کتاب است - «تاریخ فلسفه» است، اما هر یک از جلد‌های آن نیز یک عنوان فرعی دارد. عنوان فرعی جلد هفتم از فیثته تا نیچه و عنوان فرعی جلد هشتم از پتنام تا راسل است. مشخصات کتابشناختی این گونه کتابها بدین صورت می‌آید که نخست (پس از نام پدیدآورنده) عنوان اصلی کتاب آورده می‌شود و سپس شماره جلد آن و آنگاه عنوان فرعی همان جلد. بنابراین

درست است: کاپلستون، فردریک. تاریخ فلسفه، ج ۸: از پتنام تا راسل....

درست نیست: کاپلستون، فردریک. تاریخ فلسفه: از پتنام تا راسل.... ج ۸، ۶۴۷ص، وزیری.

به عبارت دیگر در کتابهای چند جلدی - که هر جلد آن یک عنوان دارد - شماره جلد میان عنوان اصلی و عنوان فرعی کتاب می‌آید. نباید شماره جلد را در پایان و همراه با تعداد صفحات ذکر کرد.

۷. گاه پاره‌ای از کتابها در یک سلسله یا مجموعه منتشر می‌شود که آن سلسله کتاب دارای یک عنوان عمومی است. مثلاً یکی از ناشران معروف فرانسه از نیمه قرن بیستم یک سلسله کتاب منتشر کرد که هر جلد آن یک عنوان داشت و عنوان عمومی آن «چه می‌دانم؟» بود. به هر حال اگر کتابی در سلسله‌ای انتشار یابد و آن سلسله، عنوان داشته باشد، پس از ذکر عنوان کتاب، عنوان سلسله آورده شود. مثلاً:

آلبر، پیر. مطبوعات. چه می‌دانم؟ ۴....

شریعتی، علی. روش شناخت اسلام. مجموعه آثار ۲۸....

عنوان سلسله را در داخل پرانتز نیز می‌توان قرار داد و شماره سلسله را می‌توان با دو نقطه یا خط مایل (/) از عنوان سلسله جلد کرد. مثلاً:

حکیمی، محمدرضا. حماسه غدیر. (مرزیتان حماسه

جاوید: ۲)....

حرّی، عباس. مراجع و بهره‌گیری از آنها. (مجموعه متون

آموزشی علوم اطلاع‌رسانی و کتابداری/ ۴)....

عنوان سلسله معمولاً در روی جلد یا صفحه عنوان (بالای

عنوان کتاب) یا پشت جلد چاپ می‌شود.

سوم: کمک پدیدآورنده

۱. سومین مجموعه‌ای که در کتابشناسی باید معرفی شود،

کشوری و شهری ذکر شده باشد (مثلاً: لبنان، بیروت)، تنها نام شهر آورده شود.

۱۰. اگر کتابی در خارج از ایران چاپ شده و محل نشر آن شهری غیر مشهور ذکر شده باشد، نام کشور محل نشر نیز در مقابل آن آورده و در داخل قلاب یا پرانتز (برحسب اینکه ذکر شده یا نشده باشد)، گذاشته شود.

۱۱. پس از ذکر محل نشر، نام ناشر آورده شود. نام ناشر را باید همان گونه نوشت که در کتاب آمده است. تصرف در املای آن جایز نیست.

۱۲. در صورتی که در کتابی نام ناشر ذکر نشده باشد و نتوان دانست که ناشر آن کیست، «بی‌نا» باید نوشت. «بی‌نا»، یعنی «بدون ذکر ناشر».

۱۳. در صورتی که نام ناشر ذکر نشده باشد، ولی دانسته شود که ناشر کیست، نام آن آورده و در داخل قلاب گذاشته شود.

۱۴. در صورتی که نام ناشر ذکر نشده باشد، ولی بتوان با مقداری اطمینان حدس زد که ناشر کیست، نام آن در داخل قلاب آورده و در برابر آن نشانه پرسش یا تردید (?) گذاشته شود.

۱۵. در صورتی که ناشر کتابی دو یا چند مؤسسه باشد، نام آنها، به همان ترتیبی که در کتاب آمده است، آورده شود. مثلاً:

کاپلستون، فردریک. تاریخ فلسفه... شرکت انتشارات علمی و فرهنگی و انتشارات سروش...

۱۶. در صورتی که پدیدآورنده یا کمک پدیدآورنده کتاب (نویسنده یا گردآورنده یا شاعر یا مترجم یا...)، خود ناشر باشد، عنوان وی (نویسنده یا گردآورنده یا...) آورده شود. مثلاً:

براهنی، رضا. طلا در مس (در شعر و شاعری). چاپ اوک: تهران، نویسنده، ۱۳۷۱....

۱۷. نام ناشر را در صورتی که موجب اشتباه نشود، می‌شود کوتاه کرد؛ مثلاً «شرکت سهامی انتشارات خوارزمی» را می‌توان «انتشارات خوارزمی» نوشت و «مؤسسه انتشارات امیرکبیر» را می‌توان «انتشارات امیرکبیر» نوشت. اما «دفتر انتشارات اسلامی» را نمی‌توان «انتشارات اسلامی» نوشت. زیرا با «انتشارات اسلامی»، که ناشر دیگری است، اشتباه می‌شود.

پیشنهاد می‌شود که حتی الامکان از کوتاه کردن نام ناشر خودداری شود و یا زیاد کوتاه نشود. و در هنگامی که قرار است نام ناشری کوتاه شود، کلمات آغاز یا پایان آن حذف شود و کلمات در وسط آن ثابت بماند.

۱۸. پیشتر گفتیم در صورتی که نام ناشر کتاب ذکر نشده باشد و نتوان دانست که ناشر آن کیست، «بی‌نا» باید نوشت. همچنین گفتیم هنگامی که پدیدآورنده یا کمک پدیدآورنده، ناشر کتاب باشد، عنوان وی باید آورده شود. در این موارد اگر «مرکز

۲. از میان مشخصات نشر کتاب نوبت چاپ در آغاز آورده شود. به نظر بسیاری از کارشناسان ذکر چاپ اول لازم نیست و تنها چاپ دوم به بعد کتاب باید ذکر شود. براین اساس هنگامی که نوبت چاپ کتابی ذکر نمی‌شود، یعنی چاپ اول است. اما به نظر می‌رسد ذکر چاپ اول هم لازم است. زیرا در پاره‌ای از کتابها نوبت چاپ ذکر نمی‌شود و چون در ارائه مشخصات این کتابها نوبت چاپ آورده نمی‌شود، تصور می‌شود که نوبت چاپ اول کتاب است؛ حال آنکه ممکن است چاپ دوم به بعد آن باشد.

به جای چاپ اول، چاپ دوم و... می‌توان چ ۱، چ ۲ و... نوشت. ۳. پس از ذکر نوبت چاپ کتاب، نوبت ویرایش آن آورده شود. ذکر نوبت ویرایش کتاب از آن رو ضروری است که معمولاً در هر نوبت ویرایش، مشخصات کتابشناختی آن عوض می‌شود. به جای ویرایش اول، ویرایش دوم و... می‌توان ۱، و ۲ و... نوشت.

۴. پس از ذکر نوبت چاپ و نوبت ویرایش کتاب، محل نشر آن آورده شود. غالباً محل نشر کتاب در صفحه حقوق و گاه در روی جلد و صفحه عنوان نوشته می‌شود. لازم نیست محل نشر کتاب را با همان املایی که در کتاب نوشته شده است، آورد. اگر محل نشر کتابی «طهران» یا «رضایه» نوشته شده، می‌توان آن را «تهران» و «رضایه» نوشت.

۵. در صورتی که در کتابی محل نشر ذکر نشده باشد و نتوان دانست که محل نشر آن کجاست، «بی‌م» یا «بی‌جا» باید نوشت. «بی‌م»، یعنی «بدون ذکر محل نشر» و «بی‌جا»، یعنی «بدون ذکر جای نشر».

۶. در صورتی که محل نشر کتاب ذکر نشده باشد، ولی دانسته شود که محل نشر آن کجاست، نام آن آورده و در داخل قلاب گذاشته شود.

۷. در صورتی که محل نشر کتاب ذکر نشده باشد، ولی بتوان با مقداری اطمینان حدس زد که محل نشر آن کجاست، نام آن در داخل قلاب آورده و در برابر آن نشانه پرسش یا تردید (?) گذاشته شود. مثلاً:

ذوفن، مه‌ری و دیگران (به انتخاب). انقلاب فرهنگی بروایت دکتر شریعتی. [اصفهان؟]....

۸. در صورتی که محل نشر ناشری دو یا چند شهر باشد، نام آنها، به همان ترتیبی که در کتاب آمده است، آورده شود. مثلاً: محمدی، مجید. آسیب شناسی دینی. چاپ اوک: تهران و قم، نشر تفکر....

۹. اگر کتابی در خارج از ایران چاپ و محل نشر آن نام

۲۵. در صورتی که تاریخ نشر کتاب ذکر نشده باشد و تنها مقدمه یا پیشگفتار یا پایان کتاب تاریخ داشته باشد، ولی یقین شود که کتاب در آن سال چاپ نشده است، تاریخ قطعی چاپ کتاب آورده و در داخل قلاب گذاشته شود. در صورت تردید در تاریخی که نقل می شود، مقابل آن نشانه پرسش یا تردید (?) گذاشته شود.

۲۶. در صورتی که تاریخ نشر کتابی سال قمری یا میلادی ذکر شده باشد، بهتر است نام ماه آن نیز، اگر ذکر شده باشد، آورده شود. زیرا با تعیین ماه آن می توان دانست که برابر با چه سالی شمسی است.

۲۷. در صورتی که تاریخ نشر کتابی سال قمری یا میلادی ذکر شده باشد، بهتر است معادل سال شمسی آن آورده و در داخل قلاب گذاشته شود. در این صورت می توان از آوردن نام ماه آن سال (قمری یا میلادی) خودداری کرد. زیرا در داخل قلاب معین شده که برابر با چه سالی شمسی است.

پنجم: مشخصات کتاب

۱. پنجمین مجموعه ای که در کتابشناسی باید معرفی شود یک سلسله اطلاعاتی است که ما آنها را مشخصات کتاب می نامیم. مشخصات یک کتاب عبارت است از: تعداد یا شماره جلد، تعداد صفحه، اندازه قطع، تصویر، جدول، سند، طرح، کتابشناسی، نقشه، نمایه و نمودار.

۲. از میان مشخصات یک کتاب تعداد یا شماره جلد آن در آغاز آورده شود. اگر کتابی یک جلد باشد، به آن اشاره نمی شود؛ اما اگر دو جلد یا بیشتر باشد، به تعداد یا شماره جلد آن اشاره می شود.

پاره ای از کتابها به جای تقسیم به جلد، به قسمت یا بخش یا دفتر تقسیم شده است. یعنی هر جلد آن، قسمت یا بخش یا دفتر نامیده شده است. در این صورت هر قسمت یا بخش یا دفتر به منزله یک جلد است و باید به آن اشاره شود.

پاره ای از کتابهای چندجلدی نیز هر چند جلد آن به قسمت یا بخش یا دفتر تقسیم شده است. یعنی هر چند قسمت یا بخش یا دفتر آن، که هر کدام مستقلاً به صورت یک جلد منتشر شده است، یک جلد است. عکس این تقسیم بندی نیز شده است.

۳. پاره ای از کتابهای چندجلدی، هر چند جلد آن (معمولاً هر دو جلد آن)، در یک جلد صحافی می شود. در این صورت، ملاک شمارش جلدهای کتاب، جلدهای صحافی شده نیست، بلکه جلدهایی است که نویسنده کتابش را به آن جلدها تقسیم کرده است.

۴. برای اشاره به جلد، قسمت، بخش و دفترهای هر کتاب از علامت اختصاری استفاده شود. «ج» علامت اختصاری جلد، «ق» علامت اختصاری قسمت، «ب» علامت اختصاری بخش و «د» علامت اختصاری دفتر است. معدودی از کتابها به جای این

فروش یا «مرکز بخش/توزیع» یا «چاپخانه» یا ... کتاب ذکر شده باشد، نام یکی از اینها که مشهورتر است - در داخل پرانتز آورده شود؛ مثلاً:

سلطانزاده، حسین. تاریخ مدارس ایران از عهد باستان تا تأسیس دارالفنون. چاپ اوک: [تهران]، بی نا (مرکز بخش: انتشارات آگاه) ...

قدیمی، ذبیح الله. تاریخ انقلاب نفت ایران. [تهران]، بی نا (چاپخانه مجلس) ...
بازرگان، عبدالملی. آزادی در نهج البلاغه. چاپ اوک: [تهران]، نویسنده (چاپخانه نراقی) ...

۱۹. پس از ذکر نام ناشر، تاریخ نشر آورده شود. در صورتی که کتابی فارسی باشد و تاریخ نشر آن به سال شمسی باشد، لازم نیست پس از ذکر تاریخ، به شمسی بودن آن تصریح و یا «ه.ش» یا «ش» نوشته شود. همچنین اگر کتابی عربی باشد و تاریخ نشر آن به سال قمری باشد، لازم نیست پس از ذکر تاریخ، به قمری بودن آن تصریح و یا «ه.ق» و یا «ق» نوشته شود. و نیز اگر کتابی به غیر از زبان فارسی و عربی باشد و تاریخ آن میلادی باشد، لازم نیست پس از ذکر تاریخ، به میلادی بودن آن تصریح و یا «م» نوشته شود.

۲۰. در صورتی که تاریخ نشر کتاب ذکر نشده باشد و نتوان دانست که تاریخ نشر آن چیست، «بی تا» باید نوشت. «بی تا»، یعنی «بدون ذکر تاریخ نشر».

۲۱. در صورتی که تاریخ نشر کتاب ذکر نشده باشد، ولی دانسته شود که چه سالی است، تاریخ آن آورده و در داخل قلاب گذاشته شود.

۲۲. در صورتی که تاریخ نشر کتاب ذکر نشده باشد، ولی بتوان با مقداری اطمینان حدس زد که چه سالی است، تاریخ آن در داخل قلاب آورده و در برابر آن نشانه پرسش یا تردید (?) گذاشته شود؛ مثلاً:

یوسفیه، ولی الله. انسان سیاسی ... [۱۳۵۷] ...
۲۳. در صورتی که تاریخ نشر کتاب در روی جلد و صفحه عنوان و صفحه حقوق ذکر نشده باشد، ولی مقدمه یا پیشگفتار یا پایان کتاب تاریخ داشته باشد، یکی از این سه تاریخ آورده شود. مثلاً:

روزولت، کودتا در کودتا ... تاریخ پیشگفتار ۱۳۵۹ ...
۲۴. در صورتی که تنها مقدمه یا پیشگفتار یا پایان کتاب تاریخ داشته باشد، ولی یکی از این سه تاریخ با دیگری متفاوت باشد، تاریخ متأخر آورده شود.

صفحه آورده شود. تعداد صفحه کتابها با رقم (۱، ۲، ۳ و ...) مشخص شده است. در پاره ای از کتابها بخشهای پیش یا احياناً پس از متن (فهرست مطالب، مقدمه، اعلام و ...) با عدد یا حروف (یک، دو، سه و ...) و یا حروف (به صورت ابجدی یا الفبایی) و یا رقمهای رومی (I، II، III، IV و ...) و غیره مشخص شده است. به هر حال در ذکر تعداد صفحه کتاب، هریک از اینها باید آورده و میانشان علامت جمع (+) و یا ویرگول گذاشته شود. مثلاً:

دامادی، سید محمد. فارسی عمومی ... ل+شانزده+۷۲۲ص ...
کانت، ایمانوئل. سنجش خردناب. ترجمه میرشمس الدین ادیب
سلطانی ... XIV+160+۸۹۷+XCV ص ...
سروش، عبدالکریم. فیه تراز ایدئولوژی ... بیست و نه،
۳۸۱ص ...

۱۰. اگر کتابی شماره صفحه نداشته باشد (مانند پاره ای از آلبومهای نقاشی یا عکس)، چاره ای نیست که صفحه به صفحه آن شمرده شود. در این صورت تعداد صفحه کتاب در داخل قلاب گذاشته شود. مثلاً:

ممیز، مرتضی. تصاویر دیوار نوشته های انقلاب ...
[۹۶ص] ...

۱۱. اگر کتابی شماره صفحه نداشته باشد و صفحه شماری آن هم ممکن نباشد (مثلاً نسخه نفیس خطی باشد)، تعداد صفحه آن به حدس مشخص شود. در این صورت تعداد صفحه کتاب در داخل قلاب گذاشته و در برابر آن علامت اختصاری «ح» (یعنی در حدود) گذاشته شود.

۱۲. اگر جلد دوم به بعد کتابی شماره صفحات آن مستقل نباشد (یعنی شماره صفحه آن از ۱ و ۲ و ۳ و ... شروع نشود)، بلکه شماره صفحه پیاپی داشته باشد (یعنی شماره صفحه آن ادامه شماره صفحه جلد قبل باشد) به ترتیب ذیل عمل شود: در آغاز علامت «ص» نوشته و سپس شماره اوکین و آخرین صفحه کتاب آورده و میانشان خط فاصله گذاشته شود. آنگاه جمع صفحات در داخل قلاب گذاشته شود. مثلاً:

یارشاطر، احسان (زیر نظر). دانشنامه ایران و اسلام ... ج ۲،
ص ۲۸۷-۴۰۶ [۱۲۰ص] ...

۱۳. پس از ذکر تعداد صفحه کتاب، اندازه قطع آن آورده شود. البته در کتابشناسیها رسم این است که اندازه قطع کتاب ذکر نمی شود؛ اما به نظر ما ذکر آن لازم است. زیرا حجم یک کتاب علاوه بر تعداد صفحات آن از طریق اندازه قطع آن مشخص می شود. بدیهی است کتابی که در پانصد صفحه به قطع جیبی است، با کتابی که در پانصد صفحه به قطع رحلی است، به لحاظ حجم یکسان نیست. در واقع کتاب پانصد صفحه ای رحلی برابر با کتاب دوهزار صفحه ای

تقسیم بندی، هر جلد آن «کتاب» یا «جزء» نامیده شده است. در این صورت از «ک» و «ز» استفاده شود که علامت اختصاری کتاب و جزء است.

۵. برای اشاره به شماره جلد (یا قسمت یا بخش یا دفتر) های هر کتاب از عدد استفاده شود. «۱» یعنی جلد اول، «۲» یعنی جلد دوم و الی آخر. مثلاً:

گروهی از دانشمندان جهان به سرپرستی یونسکو. تاریخ پیشرفت علمی و فرهنگی بشر ... ج ۲، ب ۱، ق ۱ ...
دوانی، علی. مفاخر اسلام ... ج ۳ ...
خرمشاهی، بهاء الدین (مترجم). دین پژوهی ... ج ۲د ...
مدبری، محمود. فرهنگ کتابهای فارسی ... ب ۲ ...
طالقانی، سید محمود. پروتوی از قرآن ... ق ۶، ج ۴ ...
یمگانی، پارسا. کارنامه مصدق ... ج ۱، د ۳ و ۲ ...

۶. کتابهای چند جلدی را به دو صورت می توان معرفی کرد: یکی اینکه همه جلد های کتاب یکباره معرفی شود؛ دیگر اینکه هر جلد آن جداگانه معرفی شود. شیوه دوم بهتر است؛ بویژه اینکه در کتابشناسیهای توضیحی و یا هنگام معرفی کتابهایی که تعداد جلد های آن زیاد است و یا هنگامی که مشخصات کتابشناختی هر جلد از کتاب با جلد های دیگر تفاوت داشته باشد، تقریباً چاره ای جز به کار بستن این شیوه نیست.

۷. هنگامی که هر جلد از کتابهای چند جلدی جداگانه معرفی می شود، برای اینکه دوره کامل کتاب (همه جلد های آن) یک کتاب به حساب آید، از شماره گذاری اصلی-فرعی می توان استفاده کرد. بدین صورت که هر شماره ای که جلد اول کتاب دارد، برای جلد های بعدی آن نیز همان شماره گذاشته شود؛ فقط یک شماره فرعی هم به هریک از جلد های بعدی کتاب داده شود؛ مثلاً اگر شماره جلد اول کتاب ۱۴ باشد (یعنی چهاردهمین کتابی باشد که در کتابشناسی معرفی شده است)، شماره جلد دوم ۱۴/۲ می شود و شماره جلد سوم ۱۴/۳ و شماره جلد چهارم ۱۴/۴ و الی آخر.

۸. هنگامی که همه جلد های کتابی یکباره معرفی می شود، در آغاز به تعداد جلد ها و سپس تعداد صفحات آن اشاره شود. بدین صورت که نخست رقم تعداد جلد های کتاب آورده و آنگاه حرف اختصاری «ج» در مقابل آن گذاشته شود. سپس تعداد صفحه همه جلد های کتاب، به صورتی که در ذیل گفته خواهد شد، آورده شود. مثلاً:

حسن زاده آملی، حسن. هزار و یک نکته ... ج ۲، ۸۵۰ص ...
۹. پس از ذکر تعداد جلد کتاب یا شماره جلد آن، تعداد

استناد کند: یا چاپ اول، یا چاپ آخر، یا چاپ در دسترس، یا چاپ بهتر.

۴. در صورتی که کتابی چند بار چاپ شده باشد، مشخصات کامل یک چاپ آن آورده شود و در صورت نیاز، مشخصات چاپهای دیگر در ذیل آن آورده شود. در ذکر مشخصات چاپهای دیگر تنها اطلاعاتی آورده شود که با اطلاعات چاپ اصلی - که به صورت کامل به آن استناد شده - تفاوت داشته باشد. مثلاً:

کوئیتن، آنتونی (ویراستار). فلسفه سیاسی. ترجمه مرتضی اسعدی.

چاپ اول: تهران، انتشارات الهدی، ۱۳۷۱. ۳۹۹ ص، رقعی.

• چاپ دیگر: انتشارات به آور، ۱۳۷۴.

۵. اگر از کتابی چند ترجمه شده باشد، مشخصات یک ترجمه آن در آغاز آورده شود و در صورت نیاز، مشخصات ترجمه های دیگر در ذیل آن آورده شود. مثلاً:

عنایت، حمید. اندیشه سیاسی در اسلام معاصر. ترجمه بهاء الدین

خرمشاهی. چاپ اول ...

• ترجمه دیگر: عنایت، حمید. تفکر نوین سیاسی اسلام. ترجمه

ابوطالب صارمی. چاپ اول ...

۶. اگر کتابی چندبار تصحیح شده باشد، مشخصات یک

تصحیح آن در آغاز آورده شود و در صورت نیاز، مشخصات تصحیحات دیگر در ذیل آن آورده شود.

۷. در معرفی برخی از کتابها اطلاعاتی باید آورده شود که در

قالب هیچ کتابشناسی نمی گنجد. این دسته از اطلاعات و توضیحات را باید در ذیل مشخصات کتابشناختی کتاب آورد.

مثلاً اگر نام نویسنده در صفحه عنوان و روی جلد کتاب متفاوت باشد، و یا دو نویسنده یک نام داشته باشند و از هر دو نیز کتابی در کتابشناسی آمده باشد و ... در ذیل مشخصات کتابشناختی کتاب به این اطلاعات باید اشاره شود. مثلاً:

سحاب، سعید. رهبری و فلسفه سیاسی از دیدگاه استاد شهید دکتر علی

شریعتی، ج ۱: شناخت انسان، پایه حرکت. چاپ اول ...

• نام نویسنده در روی جلد و صفحه حقوق: عباس سعیدی پور.

۸. ممکن است یک کتابشناسی به دو بخش تقسیم شده باشد:

در بخش اول آن کتابهایی معرفی شده باشد که مستقلاً درباره موضوع کتابشناسی است، در بخش دوم آن کتابهایی معرفی شده

باشد که پاره ای از آن درباره موضوع کتابشناسی است. در معرفی کتابهای دسته اخیر - که پاره ای از آن مربوط به موضوع است -

شماره صفحات مورد نظر آن نیز - که مربوط به موضوع است - باید آورده شود. در ذکر شماره صفحات مورد نظر به دو صورت

می توان عمل کرد: شماره صفحه مورد نظر در پایان آورده شود (یعنی پس از ذکر شماره صفحه کتاب و قطع آن و ...) یا شماره

جیبی است. از این رو برای مشخص کردن حجم کتاب همان گونه که ذکر تعداد صفحات آن لازم است، ذکر اندازه قطع آن لازم است.

۱۴. قطعهای متداول کتاب در ایران عبارت است از: جیبی

(حدود ۱۷×۱۲ سانتیمتر)، پالتویی (حدود ۲۰×۱۲ سانتیمتر)،

خشتی (حدود ۲۱×۱۷ سانتیمتر)، رقعی (حدود

۲۱×۱۴ سانتیمتر)، وزیری (حدود ۲۳×۱۶ سانتیمتر)، رحلی

(حدود ۳۰×۲۲ سانتیمتر) و بیاضی (کتابی که از عرض باز

می شود).

۱۵. پس از ذکر تعداد یا شماره جلد کتاب و تعداد صفحه و

اندازه قطع آن، بدین مشخصات کتاب اشاره شود: تصویر،

جدول، سند، طرح، کتابشناسی، نقشه، نمایه و نمودار. پاره ای

از کتابها هیچیک از این مشخصات را ندارند؛ پاره ای دیگر برخی

از آن را دارند؛ معدودی هم کلیه این مشخصات را دارند. به هر

حال اگر کتابی هر یک از این مشخصات را داشته باشد باید به آن

اشاره شود. مثلاً:

ادیب سلطانی، میر شمس الدین. راهنمای آماده ساختن کتاب ...

تصویر، جدول، سند، طرح، کتابشناسی، نمایه، نمودار.

نکته های دیگر

در تدوین کتابشناسی نکته های دیگری را نیز باید به کار بست که در ذیل بدانها اشاره می کنیم:

۱. گاه برخی از آثاری که در کتابشناسی معرفی می شود،

کتاب نیست، بلکه فتوکپی یک کتاب یا مقاله چاپ نشده و یا

بروشور است. این دسته از آثار مانند کتابها معرفی می شوند، جز

اینکه چون معمولاً مشخصات نشر ندارند، اطلاعاتی در این باره

به دست داده نمی شود. البته می توان مشخصات نشر یا تکثیر این

آثار را یافت و در داخل قلاب گذاشت. اما آنچه ضرورت دارد،

این است که باید نوع این آثار (فتوکپی یا بروشور) مشخص شود.

نوع اثر را هم می توان پس از نام کمک پدیدآورنده (و در صورتی

که کمک پدیدآورنده نداشته باشد، پس از عنوان اثر)، و هم در

پایان (پس از مشخصات اثر) آورد. مثلاً:

استاد شهید مطهری (ره) و جریانات التقاطی. بروشور ...

استاد شهید مطهری (ره) و جریانات التقاطی. [قم ۹]، بی نا، [۱۳۷۱].

۱۲ ص، تصویر. بروشور.

۲. در صورتی که اثر معرفی شده بروشور باشد، قطع آن ذکر

نمی شود.

۳. هر کتابشناسی موظف است به یک چاپ از کلیه کتابها

است. مقصود از کتابشناسی مقالات، مقاله‌شناسی و به تعبیر دیگر ارائه مشخصات چاپ مقاله است. به هر سان کتابشناسی مقالات یا مقاله‌شناسی نیز آیین ویژه‌ای دارد که در پی بدان خواهیم پرداخت؛ مستعیناً بالله و متوکلاً علیه.

۱. آنچه درباره پدیدآورنده کتاب (۱)، عنوان کتاب (۲) و کمک پدیدآورنده (۳) گفته شد، درباره پدیدآورنده و عنوان و کمک پدیدآورنده مقاله نیز صادق است. البته نکته‌هایی ویژه کتاب است و در مورد مقاله کاربرد ندارد.

۲. ملاک ضابط نام پدیدآورنده مقاله، عنوان مقاله و نام کمک پدیدآورنده، صفحه اول مقاله است و نه صفحه فهرست مجله.

۳. پس از ذکر پدیدآورنده مقاله (۱)، عنوان مقاله (۲) و نام کمک پدیدآورنده (۳)، مشخصات نشر مقاله (۴) آورده شود. بدین ترتیب که نخست عنوان نشریه (مجله یا روزنامه) و سپس شماره نشریه و تاریخ انتشار آن (هنگامی که مجله باشد)، و تاریخ انتشار و شماره نشریه (هنگامی که روزنامه باشد)، آورده شود.

۴. اگر مقاله‌ای در مجله چاپ شده باشد، نخست شماره سال مجله و سپس شماره ماه آن سال و آنگاه شماره پیاپی آن و در پایان تاریخ انتشار آن آورده شود. مثلاً:

گلشنی، عبدالکریم. «گوته و حافظ». کیهان فرهنگی. سال پنجم، شماره ۸۶، شماره پیاپی ۵۶. آبان ۱۳۶۷. ....

۵. در برخی از مجله‌ها شماره سال مجله و شماره ماه آن سال ذکر نشده و فقط شماره پیاپی آن آمده است. در برخی از مجله‌ها نیز شماره پیاپی آن ذکر نشده و فقط شماره سال مجله و شماره ماه آن سال آمده است. در هر صورت فقط آن دسته از مشخصات نشر آورده شود که در مجله ذکر شده است و نیازی به جستجو برای کامل کردن مشخصات نشر نیست.

۶. در ذکر مشخصات نشر مجله می‌توان تنها شماره سال مجله و شماره ماه آن سال و یا تنها شماره پیاپی آن را آورد. البته در هر صورت ذکر تاریخ انتشار مجله ضروری است. بنابراین

درست است: گلشنی، عبدالکریم. «گوته و حافظ». کیهان فرهنگی. سال پنجم، شماره ۸۶، آبان ۱۳۶۷. ....

نیز درست است: گلشنی، عبدالکریم. «گوته و حافظ». کیهان فرهنگی. شماره پیاپی ۵۶، آبان ۱۳۶۷. ....

۷. اگر مجله‌ای هفتگی یا چند هفته یک بار چاپ می‌شود، تاریخ روز آن نیز باید آورده شود. و در صورتی که نام روز هفته نیز آمده، بهتر است که آن هم آورده شود. بدیهی است که تاریخ ماه و سال انتشار مجله آورده می‌شود. مثلاً:

خرسند، پرویز. «با شهید، نه بر شهید». سروش. سال اول، شماره ۳، پنجشنبه ۲۷ اردیبهشت ۱۳۵۸. ....

صفحه مورد نظر پس از شماره صفحه کتاب آورده شود (یعنی قطع و دیگر مشخصات کتاب در پایان آورده شود). مثلاً:

موحد، محمدعلی. نفت ما و مسائل حقوقی آن. چاپ سوم: تهران، انتشارات خوارزمی، ۱۳۵۷. ۴۳۹ ص، رقمی. ص ۷۸-۹۳.

موحد، محمدعلی. نفت ما و ... ۴۳۹ ص، ص ۷۸-۹۳، رقمی. در کتاب مزبور از صفحه ۷۸ تا ۹۳ مطالبی آمده که مربوط به نهضت ملی شدن صنعت نفت ایران است.

۹. اگر صفحات مورد نظر از کتابی که پاره‌ای از آن درباره موضوع کتابشناسی است. در چند جای کتاب و با فاصله باشد، شماره صفحات را هم می‌توان با علامت علاوه (+) و هم می‌توان با حرف «و» در پی هم آورد. مثلاً:

مهدی‌نیا، جعفر. زندگی سیاسی رزم‌آرا. چاپ دوم: تهران، انتشارات پاسارگاد، ۱۳۶۴. ۴۶۶ ص، ص ۱۴۹-۱۸۸+۳۵۳-۳۶۳، وزیری.

تصویر. مهدی‌نیا، جعفر. زندگی سیاسی رزم‌آرا. چاپ ... ۴۶۶ ص، ص ۱۴۹-۱۸۸ و ۳۵۳-۳۶۳، وزیری. تصویر.

در کتاب مزبور از صفحه ۱۴۹ تا ۱۸۸ و ۳۵۳ تا ۳۶۳ مطالبی آمده که مربوط به نهضت ملی شدن صنعت نفت ایران است. چنانکه گفته شد، شماره صفحه مورد نظر را در پایان هم می‌توان آورد.

۱۰. گاه برخی از کتابهایی که پاره‌ای از آن درباره موضوع کتابشناسی است، یک فصل یا یک بخش کتاب نیست، بلکه چند صفحه از چند جای کتاب است. به دیگر بیان صفحات مورد نظر از کتاب، پراکنده در سراسر کتاب است. در معرفی این دسته از کتابها به جای ذکر شماره صفحات مورد نظر - که متعدد است - باید «پراکنده» نوشت. یعنی مطلب مورد نظر در کتاب به صورت پراکنده آمده است. مثلاً:

رئیس طوسی، رضا. نفت و بحران انرژی. چاپ دوم: تهران، انتشارات کیهان، ۱۳۶۳. ۲۲۴ ص، رقمی. پراکنده.

در کتاب فوق مطالب مربوط به نهضت ملی شدن صنعت نفت ایران به صورت پراکنده (در صفحات متعددی از کتاب و با چند فاصله) آمده است. ذکر «پراکنده» پس از تعداد صفحات کتاب نیز جایز است. بنابراین هم می‌توان نوشت:

رئیس طوسی، رضا. نفت و ... ۲۲۴ ص، پراکنده، رقمی.

کتابشناسی مقالات

تعبیر رایج کتابشناسی مقالات خالی از مسامحه نیست و لایذ آنها هم که این تعبیر را به کار می‌برند با علم به مسامحه آمیز بودن آن

آیین نشانه گذاری کتابشناسی

نشانه گذاری در کتابشناسی برای جدا کردن اجزای اطلاعات کتابشناسی (داده های کتابشناسی) است. نشانه گذاری کتابشناسی باید قانونمند و یکدست باشد؛ یعنی هم پیرو اصولی منطقی باشد و هم در سراسر کتابشناسی رعایت گردد.

قاعده کلی در نشانه گذاری این است که هر مجموعه اطلاعات (۱) پدیدآورنده کتاب؛ ۲. عنوان کتاب؛ ۳. کمک پدیدآورنده؛ ۴. مشخصات نشر؛ ۵. مشخصات کتاب) با نقطه و اجزای هر مجموعه با ویرگول از یکدیگر جدا شود. پراکنش برای ارائه اطلاعاتی است که در کتاب آمده و قلاب برای ارائه اطلاعاتی است که در کتاب نیامده و کتابشناس از راههای دیگری به آن دست یافته است. در پی به شرح این قاعده و بیان استثناهای آن می پردازیم. پیشتر خاطر نشان کنیم که در ضمن تبیین آیین تدوین کتابشناسی به شمه ای از آیین نشانه گذاری کتابشناسی اشاره کردیم. در اینجا برای کامل شدن بحث بار دیگر به آن مسائل اشاره می کنیم.

۱. پس از نام خانوادگی پدیدآورنده ویرگول و پس از نام شخصیش نقطه گذاشته شود. مثلاً: حکیمی، محمدرضا.
۲. در صورتی که لازم شود به جای نام برخی از پدیدآورندگان، «و دیگران» نوشته شود، پس از آن نقطه گذاشته شود. مثلاً: بوش، ریچارد و دیگران. جهان مذهبی: ادیان در جوامع امروز.
۳. اگر یقین شود که در چاپ نام پدیدآورنده ای غلط فاحش رخ داده است، صورت درستش در داخل قلاب گذاشته شود.
۴. «م» و «مست» و «مستعار»، که بیانگر مستعار بودن نام است، در داخل قلاب گذاشته شود. مثلاً: میاندوآبی [م]، ی. یا: میاندوآبی [مست]، ی. یا: میاندوآبی [مستعار]، ی.
۵. اگر پدیدآورنده ای از نام مستعار استفاده کرده باشد، نام اصلی او در داخل قلاب گذاشته شود. مثلاً: سربرداری [شریعتی]، علی.

۶. در صورتی که پدیدآورنده تنها حرف اول نامش را ذکر کرده باشد، نامش در داخل قلاب گذاشته شود. مثلاً: صاد [صفائی]، عین [علی].

۷. در صورتی که پدیدآورنده تنها تخلصش را ذکر کرده باشد، نامش در داخل قلاب گذاشته شود. مثلاً: امید [اخوان ثالث]، م [مهدی].

۸. در صورتی که در کتابی نام پدیدآورنده ذکر نشده باشد، نام او در داخل قلاب گذاشته شود.

۹. در صورتی که پدیدآورنده کتاب در پدیدآمدن کتاب هر نقشی، بجز تألیف کتاب، داشته باشد، به نقشش در داخل پراکنش اشاره شود. مثلاً: موسوی بجنوردی، کاظم (زیرنظر). دائرةالمعارف بزرگ اسلامی.

۱۰. در صورتی که کتاب منسوب به پدیدآورنده باشد، به این

۸. اگر مقاله ای در روزنامه چاپ شده باشد، نخست تاریخ انتشار آن و سپس شماره پیاپی آن آورده شود. ذکر شماره سال روزنامه لازم نیست، اما نام روز هفته بهتر است آورده شود. مثلاً: مردیبا، سید مرتضی. «خطر عوام زدگی». کیهان. پنجشنبه ۳۱ شهریور ۱۳۶۷، شماره ۱۳۴۲۶ ...

۹. پس از ذکر مشخصات نشر مقاله (۴)، مشخصات مقاله (۵) آورده شود. مشخصات یک مقاله عبارت است از: شماره صفحه، جدول، سند، کتابشناسی، نقشه، نمودار. نظر رایج این است که از میان مشخصات مقاله تنها شماره صفحه آن آورده شود؛ اما به همان دلیل که جدول و سند و کتابشناسی و دیگر مشخصات کتاب آورده می شود، این مشخصات مقاله هم باید آورده شود. البته اندازه قطع نشریه و تعداد بخشها و تصویر و طرح مقاله ذکر نمی شود. نمایه هم در پایان مقالات وجود ندارد تا ذکر شود. تعداد بخشهای مقاله از آن رو ذکر نمی شود که با ذکر شماره های نشریه می توان تعداد بخشهای مقاله را دانست. اندازه قطع نشریه نیز از آن رو نباید ذکر شود که معمولاً مشخص است. تصویر و طرح مقاله هم از آن رو نباید ذکر شود که کار نویسنده نیست. یک مثال:

سعادت، اسماعیل (مترجم). «کتاب جیبی در جهان». نشر دانش. سال چهارم، شماره چهارم، خرداد و تیر ۱۳۶۳. ص ۶۳-۶۹؛ سال چهارم، شماره پنجم، مرداد و شهریور ۱۳۶۳. ص ۷۴-۷۸. جدول. همان گونه که در مثال فوق می نگریم، علاوه بر ذکر شماره صفحه مقاله، اشاره شده که در مقاله جدول وجود دارد. اما تعداد بخشهای مقاله از آن رو ذکر نشده که با ذکر شماره های نشریه تعداد بخشهای مقاله دانسته می شود.

۱۰. اگر لازم شود که تنها یک بخش از مقاله ای معرفی شود، شماره بخش پیش از شماره صفحه آورده شود.

۱۱. در معرفی مقاله های چندبخشی، هنگامی که شماره های یک سال مجله معرفی می شود، می توان تنها در آغاز شماره سال مجله را آورد و در دفعات بعد از آوردن آن صرف نظر کرد و تنها شماره ماه آن سال را آورد. مثلاً:

سعادت، اسماعیل (مترجم). «کتاب جیبی در جهان». نشر دانش. سال چهارم، شماره چهارم، خرداد و تیر ۱۳۶۳. ص ۶۳-۶۹؛ شماره پنجم، مرداد و شهریور ۱۳۶۳ ...

۱۲. اگر مقاله ای چند بخش داشته باشد و یکی از بخشهای غیر پایانی آن جدول یا سند یا کتابشناسی یا ... داشته باشد، این مشخصات در پایان (پس از ارائه مشخصات همه بخشهای مقاله) آورده شود.

عنوان سلسله یا مجموعه را هم می توان در داخل پرانتز و هم بدون پرانتز آورد. شماره سلسله یا مجموعه را هم می توان با دو نقطه یا خط مایل از عنوان جدا کرد و هم می توان بدون نقطه یا خط مایل آورد. پیش و پس از عنوان سلسله یا مجموعه نقطه گذاشته شود. مثلاً: حکیمی، محمدرضا. حماسه غدیر. مرزبانان حماسه جاوید ۲. یا: حکیمی، محمدرضا. حماسه غدیر. مرزبانان حماسه جاوید ۲. یا: حکیمی، محمدرضا. حماسه غدیر. مرزبانان حماسه جاوید ۲. یا ...

۲۴. پس از نام کمک پدیدآورنده یا کمک پدیدآورندگان کتاب نقطه گذاشته شود. مثلاً: نعمه، عبدالله. فلاسفه شیعه. مقدمه محمدجواد مغنیه، ترجمه سید جعفر غضبان. ویراسته پرویز اتابکی. ۲۵. آنچه درباره نشانه گذاری مربوط به پدیدآورنده کتاب گفته شد و در اینجا (نشانه گذاری مربوط به کمک پدیدآورنده کتاب) کاربرد داشته باشد، صادق است.

۲۶. پس از ذکر نوبت چاپ و نوبت ویرایش دو نقطه گذاشته شود. ۲۷. پس از ذکر محل نشر ویرگول گذاشته شود. ۲۸. در صورتی که محل نشر کتاب ذکر نشده باشد، نام آن در داخل قلاب گذاشته شود.

۲۹. در صورتی که محل نشر کتاب ذکر نشده باشد، ولی بتوان با مقداری اطمینان حدس زد که محل نشر آن کجاست، نام آن در داخل قلاب آورده و در برابر آن نشانه پرسش یا تردید(?) گذاشته شود. ۳۰. اگر کتابی در خارج از ایران چاپ شده و محل نشر آن شهری غیر مشهور ذکر شده باشد، نام کشور محل نشر نیز در مقابل آن آورده و در داخل قلاب یا پرانتز (برحسب اینکه ذکر شده یا نشده باشد)، گذاشته شود.

۳۱. پس از ذکر نام ناشر ویرگول گذاشته شود. ۳۲. در صورتی که نام ناشر ذکر نشده باشد، ولی دانسته شود که ناشر کیست، نام آن آورده و در داخل قلاب گذاشته شود.

۳۳. در صورتی که نام ناشر ذکر نشده باشد، ولی بتوان با مقداری اطمینان حدس زد که ناشر کیست، نام آن در داخل قلاب آورده و در برابر آن نشانه پرسش یا تردید(?) گذاشته شود.

۳۴. در صورتی که لازم شود مرکز فروش یا مرکز پخش یا چاپخانه کتاب ذکر شود، نام آنها در داخل پرانتز گذاشته شود. ۳۵. پس از ذکر تاریخ نشر نقطه گذاشته شود.

۳۶. در صورتی که تاریخ نشر کتاب ذکر نشده باشد، ولی دانسته شود که چه سالی است، تاریخ آن آورده و در داخل قلاب گذاشته شود.

۳۷. در صورتی که تاریخ نشر کتاب ذکر نشده باشد، ولی بتوان با مقداری اطمینان حدس زد که چه سالی است، تاریخ آن در داخل قلاب آورده و در برابر آن نشانه پرسش یا تردید(?) گذاشته شود.

۳۸. در صورتی که لازم شود معادل شمسی تاریخ قمری یا میلادی آورده شود، در داخل قلاب گذاشته شود.

نسبت در داخل پرانتز اشاره شود. مثلاً: طوسی، نصیرالدین (منسوب به). آداب المتعلمین.

۱۱. در موارد فوق و موارد مشابه آن که گفته خواهد شد، پس از قلاب و پرانتز نقطه گذاشته شود.

۱۲. در صورتی که از یک پدیدآورنده دو یا چند کتاب معرفی می شود، برای بار دوم و سوم و ... به جای ذکر نام او و یا نوشتن «همان» یا «همو»، می توان خط ممتد (—) کشید و سپس نقطه گذاشت.

۱۳. پس از عنوان کامل کتاب نقطه گذاشته شود. مثلاً: شهابی، محمود. ادوار فقه.

۱۴. در صورتی که پس از عنوان کامل کتاب علامت تعجب یا سؤال باشد، پس از آن نقطه گذاشته نشود.

۱۵. پس از عنوان اصلی کتاب دو نقطه گذاشته شود. مثلاً: بوش، ریچارد و دیگران. جهان مذهبی: ادیان در جوامع امروز.

۱۶. در صورتی که پس از عنوان اصلی کتاب علامت تعجب یا سؤال باشد، پس از آن دو نقطه گذاشته نشود.

۱۷. در صورتی که عنوان فرعی کتاب در پرانتز باشد، پیش از آن (یعنی پس از عنوان اصلی)، دو نقطه گذاشته نشود.

۱۸. پیش از عنوان برابر و حرف «یا»، ویرگول گذاشته شود. مثلاً: سمیعی، کیوان. تحقیقات ادبی، یا سخنانی پیرامون شعر و شاعری.

۱۹. میان پاره های عنوان کتاب ویرگول گذاشته شود. مثلاً: اسلامی ندوشن، محمدعلی. ایران را از یاد نبریم، به همراه به دنبال سایه های.

۲۰. در صورتی که عنوان کتاب در صفحه عنوان به گونه ای آمده باشد و در جای دیگر کتاب (روی جلد، صفحه حقوق و ...) به گونه ای دیگر، عنوان غیر از صفحه عنوان پس از ذکر کامل مشخصات کتاب با دایره سیاه (●) آورده شود. مثلاً:

گروهی از نویسندگان. آزادی کتاب و اندیشه. تهران، انتشارات طوفان، [۱۳۵۷]. ۱۶۷ص، رقعی. عنوان روی جلد: ۲۵ سال سانسور در ایران.

۲۱. اگر یقین شود که در چاپ عنوان کتابی غلط فاحش رخ داده است، صورت درستش در داخل قلاب گذاشته شود.

۲۲. در صورتی که لازم شود شماره جلد کتاب میان عنوان اصلی و فرعی آن آورده شود، پس از عنوان اصلی ویرگول و پس از شماره جلد دو نقطه و پس از عنوان فرعی نقطه گذاشته شود. مثلاً: کاپلستون، فردریک. تاریخ فلسفه، ج ۸: از بتنام تا راسل. ۲۳. اگر کتابی در یک سلسله یا مجموعه منتشر شده باشد،

ما و مسائل حقوقی آن ... ۴۳۹ ص، ص ۷۸-۹۳، رقی.

۶. اگر صفحات مورد نظر از کتابی - که پاره ای از آن درباره موضوع کتابشناسی است - در چند جای کتاب و با فاصله باشد، شماره صفحات را هم می توان با علامت علاوه (+) و هم می توان با حرف «و» در پی هم آورد. مثلاً: مهدی نیا، جعفر. زندگی سیاسی رزم آرا ... ۴۶۶ ص، ص ۱۴۹-۱۸۸+۳۵۳-۳۶۳ ...

۷. اگر صفحات مورد نظر از کتابی - که پاره ای از آن درباره موضوع کتابشناسی است - پراکنده در سراسر کتاب باشد، پس از ذکر آن، نقطه یا ویرگول (بسته به موضع ذکر آن دارد)، گذاشته شود: اگر در پایان مشخصات کتاب (یعنی پس از ذکر شماره صفحه کتاب و اندازه قطع آن و ...)، «پراکنده» نوشته شود، پس از آن نقطه گذاشته شود. مثلاً: رئیس طوسی، رضا. نفت و بحران انرژی ... ۲۲۴ ص، رقی. پراکنده. اما اگر پس از شماره صفحه کتاب (یعنی پیش از ذکر اندازه قطع و دیگر مشخصات کتاب)، «پراکنده» نوشته شود، پس از آن ویرگول گذاشته شود. مثلاً: رئیس طوسی، رضا. نفت و بحران انرژی ... ۲۲۴ ص، پراکنده، رقی.

و پسین نکته اینکه عنوان کتابها باید با حروف خوابیده (ایتالیک/ایرانیکی) و یا حروف سیاه چیده (زده) شود. در متن دستنویست باید هر آنچه را بناست با حروف ایتالیک چیده (زده) شود، در زیرش خط ممتد یا خط موجدار کشید.

*

از آنچه درباره آیین نشانه گذاری کتابشناسی گفتیم، آیین نشانه گذاری کتابشناسی مقالات (مقاله شناسی) هم دانسته می شود. در واقع آنچه درباره آیین نشانه گذاری کتابشناسی گفتیم و در اینجا کاربرد داشته باشد، صادق است. تنها چند نکته دیگر می ماند که می گویم و این نوشته را به پایان می بریم.

عنوان مقاله باید در گیومه قرار گیرد و نام نشریه (مجله یا روزنامه) با حروف ایتالیک چیده (زده) شود. پس از شماره سال مجله و شماره ماه آن سال و شماره پیاپی آن ویرگول و پس از تاریخ انتشار آن نقطه گذاشته شود. درباره مقالات روزنامه ها هم پس از تاریخ انتشار آن ویرگول و پس از شماره آن نقطه گذاشته شود. اگر مقاله ای چند بخش داشته باشد، پس از ذکر مشخصات نشر هر بخش و شماره صفحه آن ویرگول نقطه گذاشته شود.

در اینجا آیین تدوین کتابشناسی و قواعد نشانه گذاری آن، بایان صلواتیجاء قانون، به پایان می رسد. رب انصت نرذ. این مقاله به استاد محمدرضا حکیمی و احمد سیمی گیلانی پیشکش می شود.

۳۹. پس از ذکر تعداد یا شماره جلد / بخش / قسمت / دفتر و ... کتاب ویرگول گذاشته شود.

۴۰. پس از ذکر تعداد صفحه کتاب ویرگول گذاشته شود.

۴۱. اگر تعداد صفحه کتابی با رقم و عدد با حروف و ... مشخص شده باشد، میان هریک از اینها علامت جمع (+) و یا ویرگول گذاشته شود. مثلاً: دامادی، سید محمد. فارسی عمومی ... ل+شانزده+۷۲۲ ص. یا: دامادی، سید محمد. فارسی عمومی ... ل، شانزده، ۷۲۲ ص.

۴۲. اگر کتابی شماره صفحه نداشته باشد، صفحات آن شمرده و در داخل قلاب گذاشته شود.

۴۳. اگر جلد دوم به بعد کتابی شماره صفحات آن مستقل نباشد، میان شماره اولین و آخرین صفحه خط فاصله و جمع صفحات آن در داخل قلاب گذاشته شود. مثلاً: یارشاطر، احسان (زیرنظر). دانشنامه ایران و اسلام ... ج ۲، ص ۲۸۷-۴۰۶ [۱۲۰ ص].

۴۴. پس از ذکر اندازه قطع کتاب نقطه گذاشته شود.

۴۵. از میان مشخصات کتاب (تصویر، جدول، سند، طرح، کتابشناسی، نقشه، نمایه و نمودار)، میان هریک ویرگول و در پایان هر یک نقطه گذاشته شود.

نکته های دیگر

۱. در صورتی که اثر معرفی شده فتوکپی یا بروشور باشد، پس از ذکر آن، نقطه گذاشته شود.

۲. در صورتی که لازم شود مشخصات چاپها یا ترجمه ها یا توضیحات دیگر کتاب، بجز آنچه معرفی شده است، آورده شود، پیش از ذکر این مشخصات یک دایره سیاه گذاشته شود.

۳. در صورتی که لازم شود اطلاعات یا توضیحاتی درباره کتاب ارائه شود، مثلاً تذکر این نکته که نام نویسنده در صفحه عنوان و روی جلد کتاب متفاوت است، پیش از بیان این اطلاعات یک دایره سیاه گذاشته شود.

۴. در معرفی کتابهایی که پاره ای از آن در موضوع کتابشناسی است، میان شماره صفحات مورد نظر خط فاصله گذاشته شود.

۵. در معرفی کتابهایی که پاره ای از آن در موضوع کتابشناسی است، اگر شماره صفحه مورد نظر در پایان آورده شود، پس از آن نقطه گذاشته شود. و در صورتی که شماره صفحه مورد نظر پس از شماره صفحه کتاب آورده شود، پس از آن ویرگول گذاشته شود. مثلاً: موحد، محمدعلی. نفت ما و مسائل حقوقی آن ... ۴۳۹ ص، رقی. ص ۷۸-۹۳. و نیز: موحد، محمدعلی. نفت